nostei (*Mineralogia*) adıyla basılmıştır (Moscow 1963).

BİBLİYOGRAFYA :

Bîrûnî, *el-Cemâhir fî ma'rifeti'l-cevâhir* (nşr. F. S. Krenkow), Beyrut 1984; Brockelmann, *GAL*, I, 476; *Suppl.*, I, 874; S. Hüseyin Nasr, *al-Biruni: An Annotated Bibliography*, Tahran 1947, s. 87-94; Aydın Sayılı, "Doğumunun 1000'inci Yılında Beyrunî", *Beyrunî'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 22-28; Günay Tümer, *Biruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini*, Ankara 1975, s. 37; G. C. Anawati, "Kitab al-Jamahir of al-Biruni", *Al-Biruni, Commemorative Volume*, Karachi 1979, s. 437-453; M. Şerefeddin Yaltkaya, "Ebü'r-Reyhan'ın Bir Kitabı", *TM*, V (1930), s. 1-26; D. J. Boilot, "L'oeuvres d'al-Beruni: essai bibliographique", *MIDEO*, sy. 2 (1955), s. 230-231; Ahmed Saeed Khan, "A Bibliography of Soviet Publications on al-Biruni", *Arabica*, XXIII/1, Leiden 1976, s. 77-83; Sami K. Hamarneh, "Mukaddimetü Kitâbi'l-Cemâhir fî ma'rifeti'l-cevâhir li'l-Bîrûnî", *MTUA*, VII/1-2 (1983), s. 3-38; a.mlf., "Evaluation of Al-Bīrūnī's Book on Precious Stones and Minerals (al-Jamāhir fī Ma'rifat al-Jawāhir)", *Hamdard Medicus*, XXXI/2, Nâzımâbâd 1988, s. 3-34.

 GÜNAY TÜMER

CEMÂL

(bk. **İLMÜ'l-CEMÂL**).

CEMÂL

(الجمال)

Allah'ın lutuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını ve O'nun mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bir tasavvuf terimi.

Mutasavvıflar Allah'ın lutuf ve rızâsını gösteren sıfatlarını cemâl tabiriyle ifade etmişlerdir. Kâşânî cemâli, Hakk'ın, zâtı (vechi) ile zâtına tecelli etmesi olarak tanımlar (*Iṣṭılâḥâtü'ṣ-ṣûfiyye*, "cemâl" md.) Bu tecelli esnasında her şeyin yok olmasından ve O'nu görecek hiçbir kimsenin kalmamasından ibaret olan hale "cemâlin aşkınlığı" (ulüvvü'l-cemâl) veya "cemâlin celâli" (celâlü'l-cemâl) denir. Bir de Hakk'ın insana yaklaşmasında aracı olan cemâl vardır ki bu O'nun her şeyde zuhur etmesinden ibarettir. Abdülkerîm el-Cîlî'ye göre zuhuru şiddetli olan her cemâl celâl adını alır. İlk zuhuru itibariyle celâle de cemâl denir. Bu yüzden celâlsiz cemâl, cemâlsiz celâl yoktur (*el-İnsânü'l-kâmil*, I, 77). Yaklaşma ve açılma cemâlin özelliği olduğundan burada Hak açısından lutuf ve rahmet, kul açısından neşe ve üns* söz konusudur. Mutasavvıflar bu anlamdaki cemâli mânevî ve sûrî (maddî) olmak üzere iki şekilde ele almışlardır. Allah'ın en güzel isimlerinin (esmâ-i hüsnâ) ve sıfatlarının anlamları mânevî cemâli meydana getirir; bu cemâli sadece Hak temaşa eder. Sûrî cemâl ise bu âlemdeki güzelliktir. Bütün ayrıntıları ve türleriyle âlem mutlak olarak ilâhî bir güzelliğe sahiptir. Başka bir ifadeyle âlemdeki güzellik ilâhî güzelliğin yansımasından ibarettir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin ifadesiyle güzel (cemîl) olan Allah âlemi kendi sûreti üzere yarattığı için âlem bütünüyle güzeldir. Âlem ilâhî güzellikleri yansıtan bir ayna olduğundan İbnü'l-Arabî âlemi ve ondaki güzelliği sevmeye lâyık bulur. Güzel olduğu için Allah'ı sevenin âlemi de sevmesi, aynı şekilde güzel olan âlemi sevenin de Allah'ı sevmesi gerektiğine işaret eder (*el-Fütûḥât*, IV, 346).

Zâhidlerin genellikle çirkin sayıp nefret ettikleri âlemi ârifler, özellikle **vahdet-i vücûd*** görüşünü benimseyen mutasavvıflar fevkalâde güzel bulmuşlardır. Onlara göre çirkin denilen şeyler de kendilerinde ilâhî güzelliğin tecelli etmesi bakımından güzeldir. Bu tür şeyler tuz değerinde olup âlemin güzelliğine güzellik katar. Aslında âlemdeki hiçbir şey özü itibariyle çirkin değildir. Güzellik aslî, çirkinlik ârızîdir. Bir varlığın varlıklar âlemindeki yerini alması ve güzelliğini belli etmesi için itibarî bir çirkinliğin var olması gerekli olmuştur (Abdülkerîm el-Cîlî, I, 75-76). Bununla birlikte zâhidlerin çirkin saydıkları şey, Allah'ın eseri olan âlemin kendisi olmayıp hırs ve kötü emelleriyle dünya hayatını çirkinleştirip onun tabii güzelliğini kirleten kötü insanların davranışlarıdır. Nitekim birçok âyette de bu niteliğe bürünen dünya hayatı yerilmektedir (bk. M. F. Abdülbâkī, *Mu'cem*, "ḥayât" md.).

Cemâli mutlak ve mukayyet olmak üzere ikiye ayıran Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'e göre mutlak cemâl, mahiyetini Allah'tan başka kimsenin bilmediği eşsiz güzelliktir. Mukayyet cemâl de küllî ve cüz'î olarak ikiye ayrılır. Küllî cemâl mutlak cemâlden öbür varlıklara yayılan güzelliktir; maddî-mânevî her varlık kendi kabiliyetine göre bu güzellikten bir pay almıştır. Eşyanın var oluş sebebi de bu güzelliktir. Cüz'î cemâl de celî (açık) ve hafî (kapalı) olmak üzere ikiye ayrılır. Hafî cemâl sadece akılla kavranan eşyanın mücerret güzelliğidir. Akıl bu güzelliği takip ederek onun aslına ulaşabilir. Celî cemâl ise duyu organlarıyla kavranan eşyanın güzelliğidir (*Ravżatü't-ta'rîf*, s. 285-292).

Maddî âlemde görülen güzeller mutlak güzelliğin çeşitli derecedeki tecellileri olduğundan bunları temaşa ede ede ilâhî güzelliğe ve Hakk'a ermek mümkündür. En yüksek ve en derin ruhî hazlar ilâhî güzelliğin temaşa edilmesinden hasıl olduğu için cennette Allah'ın mutlak güzelliğini (cemâl-i bâ-kemâl) seyretmek en büyük gaye olmuştur.

Mutlak ve yegâne güzelliğin Allah ve tecellîlerinden ibaret olduğunu vurgulayan İslâm âlimleri ilâhî ve beşerî sevgiyi de bununla açıklamışlardır. Gazzâlî şekil ve sûret güzelliğini "bir şeyin, kendisine yaraşan ve mümkün olan kemâle sahip olmasıdır" şeklinde tarif ettikten sonra mânevî ve ruhî güzelliklerden de bahseder ve her iki güzelliğin sevgi sebebi olduğunu anlatır. Ona göre güzel, sırf güzel olduğu için insan tarafından tabii olarak sevilir. İnsan maddî ve hissî güzelleri beden gözü, mânevî ve ruhî güzelleri ise kalp gözüyle idrak eder. Kâmil insan için önemli olan mânevî güzelliktir. Özellikle gönül ehli buna önem verir. Fiziği güzel olan insanlardan çok karakteri güzel olanlar sevilir. Fakat en çok sevilen de mutlak anlamda güzel olan Allah'tır (*İḥyâ'*, IV, 291-297; *el-Maḳṣadü'l-esnâ*, s. 84, 103).

Âlemden daha güzel bir şeyin olmadığını söyleyen İbnü'l-Arabî'ye göre süslenmek güzelliğe güzellik katar. Namaz kılarken güzel olan Allah'ın huzuruna çıkmış olan kul kendine çekidüzen vermeli, temiz olmalı ve temiz giyinmelidir. Nitekim Kur'an'da camiye giderken güzel giyinmek tavsiye edilmiştir (el-A'râf 7/31). Zira, "Allah güzeldir, güzeli sever" (Müslim, "Îmân", 147; İbn Mâce, "Du'â'", 10; ayrıca **bk. CELÂL**).

BİBLİYOGRAFYA :

M. F. Abdülbâkī, *Mu'cem*, "ḥayât" md.; *et-Ta'rîfât*, "celâl", "cemâl" md.leri; Kâşânî, *Iṣṭı-*

ABDÜNNÂSIR, Cemal

جمال عبد الناصر

bk. **CEMAL ABDÜNNÂSIR**
Mısırlı devlet adamı.

CEMAL ABDÜNNÂSIR

(جمال عبدالناصر)

(1918-1970)

Mısırlı devlet adamı.

15 Ocak 1918'de Asyût'un Benî Mür köyünde doğdu; genellikle Nâsır adıyla tanınmaktadır. Çocukluğu posta memuru olan babasının görevi sebebiyle de-

Cemal Abdünnâsır on yaşlarında iken

ğişik şehirlerde geçti. 1930'lu yıllarda İngilizler'e karşı oluşturulan milliyetçilik hareketlerine katıldı. 1936'da hukuk fakültesine kaydoldu, fakat ertesi yıl buradan ayrılarak harp okuluna girdi. Bu okuldan mezun olduktan sonra Asyût ve İskenderiye'de görev yaptı, bir süre sonra da Sudan'a gönderildi. Burada Enver Sedat (Enver es-Sâdât), Abdülhakîm Âmir ve Zekeriyyâ Muhyiddin'le ilişkilerini geliştirdi. 1942'de Mısır'a döndü ve harp akademisini bitirdi. İngiltere o sırada 1936 tarihli Mısır-İngiltere antlaşmasına dayanarak Mısır'ın bütün havaalanları ve limanlarını işgal etmişti. Bu olay İngiliz aleyhtarı milliyetçi hareketlerin gelişmesini ve halk arasında işgalcilere karşı nefretin artmasını hızlandırdı. Böyle bir ortamda Nâsır, arkadaşları Kemâleddin Hüseyin ve Abdülhakîm Âmir'le birlikte ülkeyi İngiliz emperyalizminden kurtarmak için gizli Hür Subaylar (Dubbâtü'l-ahrâr) teşkilâtını kurdu (1942).

7 Şubat 1943 tarihinde askerî akademiye öğretim üyesi olarak tayin edilen Nâsır burada genç subaylarla daha rahat ilişki kurma imkânını buldu. Savaştan sonra İngiltere'nin Mısır'dan çekilmemesi, idealist milliyetçi subaylar arasında sömürgeci ve işgalcilere karşı duyulan kini körüklerken Hür Subaylar'ın faaliyetlerini yoğunlaştırmasında da etkili oldu. Nâsır, İsrail'in kuruluşundan sonra başlayan I. Arap-İsrail Savaşı'nda (1948) Filistin'deki çarpışmalara bir birliğin kumandanı olarak katıldı, Fâlûce'de önemli bir başarı gösterdi ve bu başarısından dolayı "Kral Fuâd askerî nişanı"na lâyık görüldü. Bundan sonra "Fâlûce kaplanı" olarak anıldı. Arap-İsrail savaşındaki yenilgi Kral Fâruk'un prestijini sarsarken Hür Subaylar'ın orduda güçlenmesinde etkili oldu.

İngilizler'in oldubittileri karşısında kararsız kalan hükümetin tavrı toplumda bir dizi karışıklık ve istikrarsızlığa yol açarken 1950'li yılların başında Kral Fâruk yönetimi ciddi buhranlarla karşı karşıya geldi. 1952 yılı başlarında Başbakan Nehhâs Paşa'nın İngiltere'nin Mısır'daki varlığının devamını sağlayan 1936 tarihli antlaşmayı iptal etmesi ve savaştan sonra Mısır'ı tahliye edeceğine söz veren İngiltere'nin sözünü tutmaması sebebiyle kamuoyunda hâkim olan kuşkulu bekleyiş bir anda büyük bir heyecana dönüştü ve halk gösterilere başladı. 25 Ocak 1952'de İsmâiliye'de harekete geçen İngiliz kuvvetleriyle polisler arasında meydana gelen kanlı çatışma büyük bir infiale sebep oldu ve kızgın halk sokaklara döküldü. Nehhâs Paşa görevden alındı, yerine Ali Mâhir Paşa başbakanlığa getirildi. Yeni başbakanın da Mısır-İngiltere görüşmelerinden bir sonuç alınamaması üzerine istifa etmesi, kamuoyunda ihtilâlden başka bir çözümün kalmadığı şeklinde bir kanaatin güçlenmesine yol açtı.

Nâsır ve arkadaşları bu sosyal ortamdan faydalanarak 22/23 Temmuz 1952 gecesi yönetime el koydular. 23 Temmuz günü sabahın erken saatlerinde Kahire darbecilerin eline geçerken Nâsır, saray çevresine yakınlığı ile tanınan General Muhammed Necîb'le ilişki kurdu ve onu darbenin başına geçirmeyi başardı. Böylece hem Mısır hem de Nâsır için yeni bir dönem başlamış oldu. İhtilâlin planlanması ve gerçekleştirilmesinde birinci derecede rol oynayan Nâsır bu sırada adı henüz duyulmayan bir albaydı. Gençliğinde İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler), İngiltere hesabına çalışan Genç Mısırlılar, Hürriyet Taraftarları ve Komünist Teşkilât gibi amaçları birbirinden oldukça farklı kuruluşlara girmiş, ayrıca Vefd Partisi'ne ilgi duymuştu. İhtilâle kadar olan davranışları, onun önceden her gruptan insanı tanımak ve iyi ilişkiler kurmak için planlı şekilde çalıştığını göstermektedir.

Nâsır'ın ihtilâlden sonraki hayatını dört safhada ele almak gerekir: 1952-1956, 1956-1961, 1961-1967 ve 1967-1970.

İhtilâlin yapıldığı 23 Temmuz 1952 sabahı Kral Fâruk darbecilerin bütün şartlarını kabul ettiğini bildirmekle beraber Nâsır, Kral Fâruk'un tahtta kalmasını hem ihtilâl hem de ülkenin bağımsızlığı için doğru bulmuyordu. İhtilâl Konseyi'ne (Meclisü's-sevre) dönüşen Hür Subaylar teşkilâtı konuyu görüşerek kralın tahttan indirilip ülke dışına çıkarılmasını kararlaştırdı. Bunun üzerine Kral Fâruk, 26 Temmuz 1952 günü iki yaşındaki oğlu Ahmed Fuâd lehine tahttan feragat ettiğine dair belgeyi imzalayarak Mısır'ı terketti.

İhtilâlin lideri olarak Muhammed Necîb görünüyordu, fakat gerçekte bütün gücün Nâsır'ın elinde olduğu birkaç ay içinde anlaşıldı. İhtilâl Konseyi'nde görevli Hür Subaylar'ın önde gelen isimlerinden hiçbiri Nâsır'a karşı çıkacak durumda değildi. Yeni dönemde Nâsır, önce devletin ihtilâle karşı olan unsurlardan arındırılması için istihbarata ve polise özel önem vererek kurdurduğu istihbarat teşkilâtıyla muhalifleri baskı altına aldı. Mesken dokunulmazlığı ve her türlü hürriyetin tehlikeye girmesiyle Nâsır'ın eseri olan ihtilâl yönetimi yavaş yavaş diktatörlüğe dönüşmeye başladı. Gerçekleştirilen toprak reformu topraksız Mısırlılar'ı memnun ederken karşı çıkanlar sert şekilde cezalandırıldı. Sonunda Ali Mâhir Paşa başkanlığındaki hükümet istifa etmek zorunda kaldı (7 Eylül 1952) ve yerine İhtilâl Konseyi Başkanı Muhammed Necîb'in başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Ardından çıkarılan bir kanunla, kendisini bir dernek olarak tanıtan İhvân-ı Müslimîn teşkilâtı dışındaki bütün siyasî partiler kapatıldı ve mallarına el kondu. Kısa bir süre sonra Hey'etü't-tahrîr adıyla yeni bir parti kurularak genel sekreterliğine Nâsır'ın en sadık adamlarından Tahâvî getirildi, fakat bu parti pek ilgi görmedi.

İhtilâl Konseyi'nde konsey başkanı ve başbakan Necîb ile Nâsır arasında kısa bir süre sonra, Nâsır'ın başkanın haberi ve bilgisi olmadan bazı kararlar alması dolayısıyla anlaşmazlık çıktı. Aslında siyasî partiler, anayasa ve devlet yapısı gibi temel konularda Nâsır'la Necîb arasında görüş ayrılıkları vardı. Necîb parlamenter demokrasiyi ve meşrutî monarşiyi savunurken Nâsır monarşiye karşıydı ve parlamenter demokrasiyi de düşünmüyordu. Necîb'in halk nezdinde itibarının artması da Nâsır'ı kaygılandırıyordu.

18 Temmuz 1953 tarihinde monarşi yönetimine son verilerek Cumhuriyet ilân edildi. Muhammed Necîb başbakanlığın yanı sıra cumhurbaşkanlığı görevini de üstlenirken iktidarın gerçek sahibi Nâsır başbakan yardımcısı ve İçişleri bakanı oldu. İhtilâl Konseyi üyelerinin çoğu bakan olarak görev aldı. Nâsır-Necîb an-

laşmazlığı, Necîb'den habersiz olarak İhtilâl Konseyi'nin 25 Şubat 1954'te Necîb'in başbakanlık ve konsey başkanlığından istifa ettiğinin ve bu görevlere Nâsır'ın getirildiğinin duyurulmasıyla yeni bir safhaya girdi. Böylece Nâsır yetkilerini fiilen kullandığı makamlara bizzat gelmiş oluyordu.

Muhammed Necîb'in başbakanlık ve İhtilâl Konseyi başkanlığı görevlerinden alınması hem ordu içinde hem de halk arasında büyük karışıklıklara sebep oldu. Muhammed Necîb'in 27 Şubat 1954 tarihinde evinden kaçırılması üzerine bazı ordu birlikleri onun göreve iadesi için ayaklanırken İhvân-ı Müslimîn de Necîb lehine tavır alınca Nâsır'ın emrindeki İhtilâl Konseyi Necîb'i görevine iade etmek zorunda kaldı. Ardından tek dereceli seçimle bir temsilciler meclisi oluşturulması, sıkıyönetimin kaldırılması ve sansürün gevşetilmesi kararı alındıysa da (5 Mart 1954) kısa bir süre sonra Nâsır bu kararları ertelediğini ilân etti (29 Mart 1954). Böylece Necîb'in kurmak istediği demokratik yönetime karşı olan Nâsır Mısır'da tek adam oldu ve tam bir diktatörlük kurdu.

Önündeki engelleri birer birer kaldırmaya başlayan Nâsır nihayet sıranın İhvân-ı Müslimîn'e geldiğine karar verdi. Nâsır'ın İhvân-ı Müslimîn'le olan münasebeti 1945 yılında başlamıştı. Kısa zamanda teşkilâtın en faal üyesi haline gelen Nâsır gizli toplantılara da katılıyordu. Bir süre sonra başkanla arası açıldığından 1948'den itibaren teşkilâttan yavaş yavaş uzaklaştıysa da 1951 yılında ilişkileri yeniden geliştirdi. Nâsır ihtilâl için İhvân-ı Müslimîn'den destek isteyince ordu hareketiyle İslâmî esaslara dayalı bir rejimin kurulmasını isteyen İhvân-ı Müslimîn başkanı Hasan el-Hudeybî teşkilâtın bütün birimlerine bir genelge yayımlayarak hareketin desteklenmesini sağladı. Ayrıca ihtilâlden sonra teşkilâta mensup Abdülhakîm Âmir, Abdüllatîf el-Bağdâdî ile Kemâleddin Hüseyin gibi kişiler İhtilâl Konseyi üyeliğine getirildiler. Kendisine verilen destek sebebiyle Nâsır İhvân-ı Müslimîn teşkilâtını hemen kapatma yoluna gitmedi. Fakat teşkilâtın kamuoyunda giderek gelişme göstermesi Nâsır'ı rahatsız etmeye başladı. Bu yüzden teşkilâtı çökertmek için önce başkan Hasan el-Hudeybî'ye muhalif olanlarla temasa geçti; bundan bir sonuç alamayınca orduda İhvân-ı Müslimîn'e mensup olanların bir kısmını uzaklaştırırken okullardakileri de sıkı bir kontrol altına aldı. İhvân-ı Müslimîn'e yakın öğrenciler 1954 yılı başlarında Nâsır ve askerî rejim aleyhine gösterilere başlayınca ordu teşkilâtın başkanıyla ileri gelenlerini tutukladı. Büyük bir hızla sürdürülen takibat sonunda birkaç gün içinde teşkilâta mensup binlerce kişi tutuklandı ve teşkilâtın gücü yok edildi. Bu gelişmeler İhtilâl Konseyi'ndeki görüş ayrılıklarını da su yüzüne çıkardı. Başbakan Muhammed Necîb'in ısrarları üzerine Nâsır Hasan el-Hudeybî ile arkadaşlarını serbest bıraktıysa da 26 Ekim 1954 tarihinde Nâsır'ın İskenderiye'de halkın önünde konuşma yaptığı sırada patlayan silâh sesleri arasında tutuklanan Mahmûd Abdüllatîf adlı gencin İhvân-ı Müslimîn'e mensup olduğunun anlaşılması üzerine bu suikastı teşkilâtın planladığı suçlamasıyla tutuklamalar yeniden başlatıldı. Nâsır İhvân-ı Müslimîn teşkilâtının bütün mensuplarını tutuklatmak için harekete geçti ve birkaç hafta içinde pek çok kişi göz altına alındı. İhtilâle ve memleket menfaatlerine karşı gelenleri cezalandırmak için kurulan ihtilâl mahkemesi teşkilâtın ileri gelen yedi üyesini ölüme mahkûm etti. Bazı İslâm devletlerinin araya girmesi üzerine sadece başkan Hasan el-Hudeybî'nin cezası müebbete çevrilirken teşkilâtın Abdülkādir Ûdeh, Mahmûd Abdüllatîf, Şeyh Muhammed Fargal, Yûsuf Tal'at ve İbrâhim Tayyib gibi önde gelen adamları idam edildi (9 Aralık 1954). Hapishanelerde kalanların çoğu ise hiç kimsenin dikkatini çekmeden birer birer öldüler. Nâsır böylece İhvân-ı Müslimîn engelini de aştı ve şahsî otoriteye dayalı diktatörlüğünü kurma yolunda büyük bir merhale katetti.

Nâsır içeride iktidarını güçlendirmek ve muhalifleri sindirmekle uğraşırken milletlerarası alanda ülkesinin ve kendisinin prestij ve nüfuzunu arttıracak önemli başarılar da elde etti. Kanal bölgesinde bulunan İngiliz askerlerinin Mısır'dan çekilmesi konusunda sürdürülen görüşmeler sonuçlandırıldı ve 27 Temmuz 1954'te iki ülke arasında bir antlaşma imzalandı. Bu arada Cezayir'de sömürgeci Fransızlar'a karşı başlatılan kurtuluş mücadelesine destek vermesi müslümanlar nezdinde prestijini arttırırken Fransa ile ilişkilerin gerginleşmesine yol açtı.

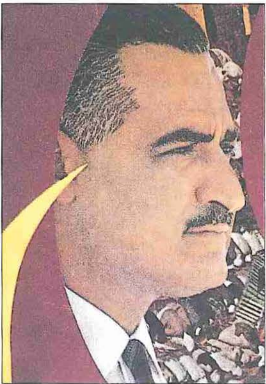
Bu yıllarda dünyada bütün hızıyla devam eden soğuk savaş Ortadoğu'da da etkisini göstermeye başladı. Kuzey Atlantik İttifakı'nı Güney Asya'ya bağlayarak Sovyetler Birliği'ni güneyden çevrelemek amacıyla kurulan Bağdat Paktı'na katılması için davet edilen Nâsır buna şiddetle karşı çıktı. Aslında ilk yıllarda Batı ile yakınlaşmayı denemiş, 1953'te hazırlattığı plana göre üretimin arttırılması için yukarı Nil bölgesinde bir baraj yapılmasına karar vermişti. Barajın yerli sermaye ile inşası mümkün olmadığından finansman için İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve milletlerarası kuruluşlara başvuran Nâsır'a ilgili hükümetler söz vermişlerdi. Fakat 1949 Arap-İsrail savaşında bozguna uğrayan Mısır ordusuna silâh temin etmeye yönelik isteklerine Batı ülkelerinden olumlu cevap alamaması ve bazı şartlara bağlanmak istenmesi üzerine Nâsır'ın ihtiyacı olan silâhları Sovyetler Birliği'nin izniyle Çekoslovakya'dan satın almaya karar vermesi, İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'nin sert tepkilerine sebep olmuş ve ilişkiler kopma noktasına gelmişti. Bunun üzerine Nâsır, Hindistan lideri Nehru'nun ve Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Çu En Lai'nin de tesiriyle milletlerarası ilişkilerde "bağlantısızlık" politikasına yanaştı ve Bandung Konferansı ile (18-24 Nisan 1955) bu politikanın liderlerinden biri haline geldi. Bu tarihten itibaren Nâsır, Nehru ve Tito ile birlikte bağlantısızlar hareketinin önde gelen üç liderinden biri oldu ve dış politika alanında Üçüncü Dünya ülkelerinde nüfuzu giderek arttı.

Bu arada referandum sonunda kabul edilen yeni anayasa ile beraber Nâsır da Mısır'ın ikinci cumhurbaşkanı seçildi (26 Haziran 1956) ve devletin bütün iktidar alanlarını ele geçirmiş oldu. Böylece hem içeride hem de dışarıda daha rahat hareket edebilme imkânı buldu.

Çekoslovakya ile yapılan silâh alım anlaşması üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin Asvan Barajı'nın finansmanı konusunda verdikleri yardım sözünden vazgeçtiklerini açıklamalarına büyük tepki gösteren Nâsır, bu ülkelere 23 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı'nı millîleştirerek cevap verdi. Nâsır'ın bu kararı Batı'yı telâşlandırırken Arap dünyasında büyük sevinçle karşılandı. Meselenin halli için Batılı ülkelerin çeşitli teşebbüsleri sonuçsuz kaldı. Bir anda patlak veren Süveyş problemi Nâsır'ın Batı karşısında güçlenmesine

yardım ederken İngiltere, Fransa ve İsrail Nâsır'a ders vermek ve onu iş başından uzaklaştırmak için Sînâ yarımadasını işgal etme kararı aldılar. 29 Ekim 1956 tarihinde İsrail birlikleri İngiliz ve Fransız hava kuvvetleri desteğinde Mısır'a saldırdı ve Sînâ yarımadası işgal edildi. Ardından İngiliz ve Fransız uçakları Mısır'ın çeşitli şehirlerini bombalamanın ötesinde Port Said ve Port Fuad'a da askerî birlikler çıkardılar (6 Kasım 1956). Birleşmiş Milletler'ce ilân edilen ateşkes kararına uymak zorunda kalan Nâsır'ı Arap dünyası ile bağlantısızların büyük çoğunluğu destekledi. Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve Fransa'yı protesto etmesi, ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin saldırı hakkında kendisine bilgi verilmediğinden dolayı karşı tavır takınarak İsrail'e yaptığı askerî ve ekonomik yardımı durdurması ve konuyu Birleşmiş Milletler'e götürmesi, milletlerarası camianın işgal birliklerinin Mısır'dan derhal çekilmelerini istemesi üzerine İngiltere ve Fransa'nın çekilmek zorunda kalmaları, Nâsır'ın hem ülke içinde hem de dışarıda prestijinin birden bire artmasına sebep oldu. Süveyş savaşı Nâsır için askerî bakımdan tam bir hezimet olmakla beraber siyasî sonuçları bakımından ona tam bir zafer kazandırmıştır.

1956-1961 yılları arasındaki ikinci dönemde Nâsır, Süveyş savaşından siyasî bir zaferle çıktığı için iktisadî ve siyasî alandaki politikasını daha cesur bir şekilde uygulama alanına koydu ve toplumun ekonomik hayatını düzeltmek için bazı tedbirler aldı. Önce Mısır'daki İngiliz ve Fransız şirketlerine el kondu; 1957 yılı başından itibaren bütün yabancı bankalarla sigorta şirketleri millîleştirilirken bazı basımevleriyle bankalar da devletleştirildi. 1957'de beş yıllık kalkınma planı yürürlüğe kondu. Ekonomik hayatta devletin payı giderek arttırıldı, sanayi ve ticaret sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda şirket devletleştirildi. Diğer taraftan basın, seyahat hürriyeti ve siyasî hürriyetler alanında kısıtlamalar devam etti. İhtilâlden sonra kurulan Hey'etü't-tahrîr partisi kapatılarak yerine el-İttihâdü'l-kavmî adıyla yeni bir parti kuruldu (Mayıs 1957).

Cemal Abdünnâsır

Bu dönemde Nâsır'ın en önemli faaliyeti, Arap milliyetçiliği ve birliği düşüncesini bayraklaştırması oldu. Nâsır'ı bütün hayatı boyunca ilgilendiren esas konu Arap birliği olmuş ve İslâm birliği fikrine daima karşı çıkmıştır. Suudi Arabistan Kralı Faysal b. Abdülazîz'in savunduğu İslâm paktı düşüncesi, Nâsır'a göre Amerika Birleşik Devletleri tarafından gelişmeyi durdurmak amacıyla ortaya atılmıştı. Bu sebeple onun dış politikasını Arap birliği faktörü belirlemiş ve bu birliğin hiçbir büyük devletin etkisinde olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Süveyş savaşı Batı ile ilişkileri koparırken Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasında rol oynayan temel faktör oldu. Birleşmiş Milletler'de Kruşçev'in işgale karşı Mısır'ı savunması iki lideri birbirine yaklaştırdı. 28 Nisan - 16 Mayıs 1958 tarihleri arasında Nâsır'ın Moskova'yı resmen ziyaret etmesi, iki ülke arasında çok yönlü ilişkilerin kurulmasını ve Sovyetler Birliği'nin Mısır'da nüfuzunun giderek artmasını sağladıysa da 14 Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleştirilen kanlı askerî darbe sonunda iktidarı ele geçiren Abdülkerîm Kāsım'ın milliyetçileri ezmeye çalışması üzerine Sovyetler Birliği'nin Kāsım'ı desteklemesi ve Kruşçev'in parti kongresinde komünistlere karşı olduğu için Nâsır'a cephe alması, Nâsır'ın da ona sert bir şekilde cevap vermesi ilişkileri zayıflattı. 1964 yılına kadar süren Nâsır-Kruşçev soğukluğu, Kruşçev'in Asvan Barajı'nın ilk bölümünün açılışına katılmak üzere Mısır'ı ziyaret etmesiyle son buldu.

1 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye'nin birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmaları, Nâsır'ın Arap birliği düşüncesi çerçevesinde gerçekleştirdiği en ileri adımdır. Ürdün ve Suudi Arabistan'ı da Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmaları için zorlamakla birlikte bunda başarılı olamadı. Bunun üzerine Nâsır'la Kral Suûd b. Abdülazîz arasında başlayan şiddetli mücadele, her iki tarafın birbirini iç işlerine karışmak ve suikast teşebbüsünde bulunmakla itham etmelerine kadar vardı. Sonunda Kral Suûd, Nâsır'a karşı düzenlediği suikastın henüz teşebbüs halindeyken öğrenilmesi üzerine bu mücadelede makamını kaybetti. Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleştirilen ihtilâlden sonra Nâsır'ın fotoğrafları her tarafa asılıp lehinde tezahürat yapıldıysa da Irak'ın yeni yönetimi birliğe katılmayı reddetti ve Sovyetler Birliği'ne yanaştı. Öte yandan 1960 yılında şahla arası açılan Nâsır'ın İran'a karşı başlattığı şiddetli kampanya, İran ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesine kadar vardı. Eylül 1961'de Suriye'de birlik muhalifi komünist subayların gerçekleştirdiği darbeden sonra Suriye'nin birlikten ayrılması üzerine Nâsır'ın Arap birliğini gerçekleştirme çabaları başarısızlığa uğradı. Bu başarısızlıktan sonra Nâsır'ın gayretlerini içeride Mısır'a uygun bir sosyalizm kurmaya, dışarıda ise politikasını daha çok Afrika'ya yönelttiği yeni bir dönem başlamış oldu.

1961 yılının ortalarından itibaren devletleştirmeler yeniden hızlandırıldı; büyük ticarî ve sınaî işletmelerle ithalât ve ihracat tamamen devletin tekeline geçti. Nâsır'ın Arap milliyetçiliğine sıkı sıkıya bağlı olan sosyalizm anlayışı ne teorik bir tutarlılığa sahipti, ne de Marksizm'le bir ilgisi vardı. Nâsır sınıf mücadelesine kesinlikle karşı idi ve sosyalizmi sınıflar arası iş birliği, devlet öncülüğünde kalkınma ve kaynaşmayı hızlandıracak bir yol olarak anlıyordu. Bu çerçevede bir yandan devlet yeniden teşkilâtlandırılırken öte yandan ekonomik ve sosyal kalkınmaya önem verildi. 4 Temmuz 1962'de Arap Sosyalist Birliği Partisi (el-İttihâdü'l-iştirâkī el-Arabî) kuruldu ve başkanlığını Nâsır üstlendi. İkinci beş yıllık kalkınma planı yürürlüğe konuldu. 1960'ta başlanan Asvan Barajı inşaatının birinci bölümü 1964'te bitirildi. Toplam yatırımlar içerisinde devletin payı % 90'a kadar yükseldi. Sosyal nitelikli yatırımlarda büyük bir artış oldu. Bu yıllarda Mısır ekonomisi Afrika'nın ve Ortadoğu'nun en güçlü ekonomisi haline geldi.

Nâsır, Ortadoğu ve Afrika'daki bütün sömürge ülkelerde Batı'ya ve özellikle İngiltere'ye karşı radyo aracılığıyla yoğun bir kampanya başlattı. Eylül 1962'de Yemen'de Nâsır yanlısı bir grup subay tarafından gerçekleştirilen darbeden sonra Suudi Arabistan'ın desteklediği kralcılarla Nâsır'ın desteklediği cumhuriyetçiler arasında patlak veren iç savaşta Mısır ile Suudi Arabistan karşı karşıya geldiler. Nihayet olaylar Yemen'in

ikiye bölünmesine kadar vardı ve Sovyetler Birliği'nin Yemen'e nüfuz etmesinde Nâsır'ın büyük rolü oldu.

Nisbeten soğuk olan Mısır-Sovyetler Birliği ilişkileri Kruşçev'in 1964'te Mısır'ı ziyaretiyle yeniden canlanmıştı. Aynı yıl Kahire'de Arap, Afrika ve Bağlantısızlar zirvelerinin toplanması Nâsır'ın dış dünyadaki nüfuzunu arttırırken Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkilerini gergin hale getirdi.

Nâsır'ın İhvân-ı Müslimîn'in önde gelen simalarından olan ve *Fî Ẓılâli'l-Ḳur'ân* adlı tefsiriyle bütün İslâm dünyasında tanınan Seyyid Kutub'u 22 Ağustos 1966 tarihinde idam ettirmesi müslümanların nefretine sebep oldu. 1954'ten beri hapiste olan Seyyid Kutub Irak devlet başkanının ricası üzerine 1964'te serbest bırakılmış, ancak bir yıl sonra *Me'âlim fi'ṭ-ṭarîḳ* adlı kitabı dolayısıyla tutuklanarak idama mahkûm edilmişti.

Nâsır'ın hayatının dördüncü dönemi 1967 İsrail-Arap savaşıyla başladı. Savaşa giden yolda olaylar hızla gelişirken 30 Mayıs 1967 tarihinde Mısır, Ürdün ve Irak arasında bir askerî ittifak imzalandı ve aynı tarihte Nâsır Kral Hüseyin aleyhine Kahire Radyosu'nun yaptığı yayınları durdurdu. Nâsır savaşın çıkması durumunda birkaç gün içinde İsrail'in haritadan silineceğine inanıyordu, fakat gelişmeler umduğu gibi olmadı. İsrail 5 Haziran günü beklenmedik bir şekilde Mısır hava alanlarına yaptığı bir baskınla savaşı başlattı ve Mısır'ın hava gücünü tamamen imha etti. Sînâ yarımadasındaki kara savaşında da Mısır birlikleri herhangi bir varlık gösteremedi ve Altı Gün Savaşı bütün Araplar için tam bir hezimetle sonuçlandı. Bu yenilgiyle hem Arap dünyasında hem de Mısır'da Nâsır'a duyulan güven sarsıldı. Bunun üzerine Nâsır her türlü resmî görevden istifa ettiğini açıkladıysa da Mısır halkının lehine yaptığı büyük gösteriler üzerine istifasını geri almak zorunda kaldı. Fakat prestiji sarsılmış ve eski gücünü kaybetmişti. Baskıyla sindirilmiş olan muhalefet yavaş yavaş ortaya çıkarken yaygınlaşan işçi ve öğrenci hareketleri de Nâsır'ın güç kaybetmesini hızlandırdı.

Ürdün Kralı Hüseyin'in ülkesindeki Filistinliler'i ezmek için Eylül 1970'te harekete geçmesiyle ortaya çıkan problemleri görüşmek üzere 22 Eylül 1970 tarihinde Kahire'de toplanan Arap Zirvesi'ne son defa katılan Nâsır, Küveyt şeyhini havaalanında uğurlarken geçirdiği kalp krizi sonucunda 28 Eylül 1970'te öldü. Ertesi gün büyük bir törenle toprağa verildi.

Mısır'da krallık rejimine son veren ihtilâle önderlik yapan Nâsır, Arap dünyasının son dönemde yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biridir. Hayatı boyunca sömürgeci Batılılar'a karşı savaş, Arap birliği, Arap milliyetçiliği ve bağlantısızlık hareketinin başarısı için çalışmış, Mısır'ın olduğu kadar Arap dünyasının da modern tarihine damgasını vurmuştur. İktidarı ele geçirdikten sonra yıllardır İngiliz emperyalizminin ezdiği, horladığı, sömürdüğü Mısırlılar'a ve bütün Arap halkına millî gurur, onur ve kişilik vermek, Batı karşısında ayakta duran bir millet oluşturmak için gayret sarfetmiştir.

Ateşli bir Arap birliği savunucusu olan Nâsır bu birliği gerçekleştirmek için büyük gayret göstermekle birlikte parçalanmış Araplar'ı bir siyasî çatı altında toplama başarısını gösteremedi. Bununla birlikte Arap ülkelerinde kendi düşüncelerini ve siyasî tutumlarını paylaşan taraftarlar edindi, ihtilâlci şahsiyetiyle Arap dünyasındaki muhafazakârlarla çatışırken Batı yanlısı krallık yönetimlerine karşı da bir tavır benimsedi.

Batı ülkeleriyle ortak organizasyonlar içinde bulunmamak ve bağlantısızlığı savunmak onun dış politika ilkelerinin başında gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin Ortadoğu'da giriştikleri tertiplere şiddetle karşı koymuş ve onların desteğiyle oluşturulmuş olan Bağdat Paktı'nı, Mısır'ı Arap dünyasının dışında tutmaya yönelik bir teşebbüs olarak değerlendirmiştir. Batı'dan askerî ve ekonomik yardım alamayınca Sovyetler Birliği'ne yanaşmakta mahzur görmemekle birlikte ülkesindeki komünistleri sindirme politikasını da sürdürmüştür.

Batı aleyhtarı bir dış siyaset takip eden Nâsır'ın Türkiye ile münasebetleri de iyi gitmemiştir. Türkiye genel anlamda Arap dünyası ve Mısır'la ilişkilerini II. Dünya Savaşı sonuna kadar ilgisizlik ve Araplar'ı kendi hallerine bırakma şeklinde yürütmüş, bu tarihten sonra da özellikle Ortadoğu ile ilgili çeşitli konularda Türkiye ile Mısır farklı politikalar takip etmişlerdir. Bandung Konferansı'nda (1955) Batı dünyasının sözcülüğünü üstlenmiş olan Türkiye ile bağlantısızlığı savunan Nâsır'ın politikaları çatışmıştır. Ardından Süveyş krizinde ve İsrail, Fransa ve İngiltere'nin Mısır'a yaptıkları saldırılarda Batı'nın görüşlerinin desteklenmesi, Türkiye-Mısır ilişkilerinin daha da soğumasında etkili olmuştur. Türkiye'nin Suriye buhranı (1957) ve Irak ihtilâlindeki (1958) tutumu Nâsır'ın tepkisine sebep olmuş, onun gayretleriyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni Türkiye olumlu karşılamamıştır. Suriye'nin 29 Eylül 1961 tarihinde birlikten ayrılmasının hemen ardından Türkiye'nin Şam hükümetini tanımasına da Nâsır sert tepki göstermiştir.

Türkiye ile Mısır arasındaki soğukluk 1967 savaşına kadar devam etmiştir. Türkiye, 1965'lerde milletlerarası camiada içine düştüğü yalnızlıktan kurtulmak için başlattığı çok yönlü dış politika çerçevesinde Arap ülkeleriyle ve Mısır'la iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramış ve 1967 savaşı bu politika için iyi bir fırsat olmuştur. 1967 yılı başlarında, tam otuz yıl sonra, Türkiye Dışişleri bakanının Kahire'ye resmî bir ziyaret yapması Nâsır'ın Türkiye'ye karşı politikasını yumuşatmasında etkili olmuştur. Ardından Mısır Dışişleri bakanı da Türkiye'ye resmî bir ziyarette bulunmuştur; bu ise 1952'den beri bakanlık düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olmuştur. 1967 savaşında Türkiye'nin dolaylı da olsa Arap ülkelerini ve Mısır'ı desteklemesi, yiyecek, ilâç ve gıda maddesi yardımı yapması, savaştan sonra meselenin Birleşmiş Milletler'de görüşülmesi sırasında İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi kararına Arap ülkeleri lehinde oy kullanması Arap dünyasında memnuniyetle karşılanmış ve Nâsır'ın Türkiye hakkındaki kanaatlerinin değişmesinde etkili olmuştur.

Nâsır'ın siyasî nitelikli birkaç eserinden en tanınmışları *Felsefetü'ṡ-ṡevre* (Kahire 1954; Türkçe tercümesi: *Felsefem*, trc. Mustafa Salihoğlu, İstanbul 1970), *Ṣevretüne'l-ictimâ'iyye* (Kahire 1959) ve *Mîṡâḳu'l-âmâli'l-vaṭanî*'dir (Kahire 1962).

Cemal Abdünnâsır'ın cenaze töreninden bir görünüş

BİBLİYOGRAFYA :

Ziriklî, *el-Aʿlâm*, II, 134-135; Anwar al-Sadat, *Révolte Sur le Nil*, Paris 1957; Selâhaddin el-Müneccid, *Sûriye ve Mısır: Beyne'l-vaḥde ve'l-infiṣâl*, Beyrut 1962; Ahmet Abu el-Feth, *Mısır İhtilâlinin İçyüzü ve Nasır* (trc. Nusret Kuruoğlu), İstanbul 1965; J. Lacouture, *Nasser*, Paris 1971; Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara 1972, s. 33-36, 72-76, 91-99, 154-158; M. Hasaneyn Heykel, *Kahire Dosyası* (trc. Berin Büktaş), Ankara 1974; a.mlf., *1973 Arap-İsrail Savaşı ve Ortadoğu* (trc. Melek Ulagay — Nakiye Boran), İstanbul 1977, s. 59-165; J. C. B. Richmond, *Egypt 1798-1952*, New York 1977, s. 217-226; P. Balta — C. Rulleau, *La Vision nassérienne*, Paris 1982; P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt: From Muhammad Ali to Mubarak*, London 1985, s. 372-411; Ekmeleddin İhsanoğlu, *A Review of School History Books in Egypt Between 1912-1980 on Relations of the Ottoman State With the Arab World*, İstanbul 1986, s. 85-118, 331-340; Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara 1989, s. 116-273; Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul 1990, s. 9-120; Semih Tiryakioğlu, "Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri", *Stratejik Etütler Bülteni*, XIII/65, Ankara 1970, s. 68-100; *Mv. A*, I, 641; A. Abdel-Malek, "Nasser (Gamal Abdel-)", *EUn.*, XI, 558-559; D. Hopwood, "Abd al-Nāsır", *EI² Suppl.* (Fr.), s. 5-9; Nazım Güvenç, "Cemal Abdü'n-Nasır", *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, V, 1482-1483.

DAVUT DURSUN

CEMAL AMÂSÎ

Fâtih Sultan Mehmed devri hattatlarından.

Asıl adı Mehmed Cemâleddin olup Şeyh Hamdullah'ın dayızadesidir. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Hattat tezkirelerinde seksen yıl yaşadığı kaydedildiğine göre 835-840 (1432-1437) yılları arasında doğmuş olmalıdır. Anadolu'nun yedi üstadından (esâtize-i Rûm) kabul edilir. Aklâm-ı sitteyi babası Celâl Amâsî'den öğrenerek icâzet aldı. Nesihte Şeyh Hamdullah yolunda kendine has bir tavra sahip olmuştur. Zamanında sülüs, nesih ve rikā' hatlarını en güzel şekilde yazanlardandı. İstanbul'da Nihat Karani hat koleksiyonunda bulunan "Duâ-i Üsbûiyye"si, onun muhakkak ve rikā' hatlarında eriştiği mükemmelliği göstermektedir. Amasya'da Beyazıt Camii kubbe göbeğine müsennâ celî hatla Fetih sûresini yazdığı *Gülzâr-ı Savâb*'da bildirilmekteyse de kubbe tamir gördüğü için bu yazı şimdi mevcut değildir. Ayrıca İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde kayıtlı (nr. 97), 913 (1507) yılında yaşlılık döneminde yazdığı bir mushafı bulunmaktadır. Cemal Amâsî, Şeyh Hamdullah, Muhyiddin ve Abdullah Amâsî gibi Osmanlı hat üslûbunun teşekkülünde öncülük etmiş bir hattatır. Kardeşi Celâlzâde Muhyiddin Amâsî hakkında söylenmiş bir methiyenin son beytinde Cemal Amâsî'nin de hat sanatındaki mevkii şöyle dile getirilmiştir: "Karındaşı Cemâl'in hattı dahi / Teberrükdür Sıfâhân u Herî'de".

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 397; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 30; *Gülzâr-ı Savâb*, s. 54; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 82; Mustafa Hilmi Efendi, *Mîzânü'l-hat*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 812, s. 144, 145; *Amasya Târihi*, I, 219; Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları*, s. 22; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 47; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 614.

MUHİTTİN SERİN

Cemal Amâsî'nin nesih hattı ile yazdığı Mushaf-ı Şerîf'ten Bakara sûresinin ilk âyetleri ve mushafın hatt-ı icâze ile ketebe sayfası (TİEM Ktp., nr. 97)

CEMAL EFENDİ, Aksaraylı

(ö. 1946)

Okuduğu ezanlarla meşhur olan başmüezzin ve mevlidhan.

İstanbul'da doğdu ve orada yaşadı. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi yoksa da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki bir belgede görülen 1297 (1880) kaydını onun doğum yılı olarak kabul etmek mümkündür. Babası, Üsküdar'daki Atik Vâlide Sultan Camii müezzini iken bir sabah ezanını Yıldız Sarayı'ndan dinleyen Pertevniyal Vâlide Sultan'ın isteği üzerine irâde-i seniyye ile Aksaray Vâlide Camii başmüezzinliğine tayin edilen "Nalıncı Hâfız"dır. Cemal Efendi adliyede mubassır iken babasının vefat ettiği gün okuduğu bir ezandan sonra cemaatin isteği üzerine Vâlide Camii başmüezzinliğine getirildi. Son zamanlarındaki rahatsızlığı sebebiyle görevinden ayrılıncaya kadar bu camide müezzinlik vazifesini sürdürdü. Devrin ünlü hâfızlarından biri olarak soyadı kanunundan sonra Gürses soyadını aldıysa da "Hâfız Cemal" olarak şöhret buldu. 11 Mayıs 1946'da İstanbul'da vefat etti.

Tabii bir ses güzelliğine sahip olan, zamanın önde gelen mevlidhan ve na'thanlarından Hâfız Cemal Efendi, asıl şöhretini tiz perdelerden okuduğu ezanlarla yapmıştır. Arkadaşlarından tarihçi ve mûsikişinas Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hafız Sâmi Merhum* adlı eserinde ondan bahsederken, "Yalnız ezan okumak için yaratılmış, ezanda bir Bilâl-i Sânî idi. Mevlid nasıl ki Sâmi'de (Hâfız Sâmi) en ulvî sesini kaybetmiş ise ezan okumak da Hâfız Cemal ile gitmiştir. Cemal ezan okumaya başlayınca bütün muhit vecd içinde titrerdi. Ezan bitinceye kadar evler, yollar, meydan mutlak bir sükût içinde kalırdı" demektedir. Süleymaniye Camii müezzinleriyle karşılıklı olarak okuduğu sabah ezanları da meşhurdur. Millî Mücadele'yi takiben "Şehitlikleri İmar Cemiyeti" tarafından Anafartalar'da Çanakkale şehidleri için mevlid okumak üzere davet edilen heyette yer alan Hâfız Cemal'in Gelibolu önlerinde vapurdan okuduğu sabah ezanı, hâfızalarda derin iz bırakan bir okuyuş olarak kaynaklara geçmiştir. Yurt içinden ve yurt dışından gelip onun ezan ve salâsını dinlemek için minare dibinde bekleşenlerin bulunduğu da şifahî rivayetler arasındadır. Cemal Efendi'nin ezan